

ЭКОНОМИКА: ИСТОРИЯ, ТЕОРИЯ, ПРАКТИКА
ЭКОНОМИКА: ТАРИХ, ТЕОРИЯ, ПРАКТИКА
ECONOMY: HISTORY, THEORY, PRACTICE

FTAXP 06.56.31

ӨОЖ 338.22

JEL F6

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2023-1-3-9-22>

А.С. КЫЗДАРБЕКОВА,*¹

Э.Ф.М.

*e-mail: aseta_ks@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-3923-8484

М.А. КАНАБЕКОВА,²

Э.Ф.К., қауымдастырылған профессор.

e-mail: kma.2372@mail.ru

ORCID ID: 0000-0003-2392-0136

А.К. НИЗАМДИНОВА,¹

Э.Ф.К., аға оқытушы.

e-mail: anizamdinova@mail.ru

ORCID ID: 0000-0003-3507-5216

Б. ПОПЕСКО,³

PhD, профессор.

e-mail: popesko@utb.cz

ORCID ID: 0000-0002-7927-5597

¹әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,

Алматы қ., Қазақстан

²Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,

Алматы қ., Қазақстан

³Томаш Бати атындағы университет,

Злин қ., Чехия

«ЖАСЫЛ ЭКОНОМИКАҒА» КӨШУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ
ЭКОЛОГИЯЛЫҚ КОМПЛАЕНС ТҰЖЫРЫМДАМАСЫН
ҚОЛДАНУДАҒЫ ТӘУЕКЕЛДЕР ЖӘНЕ ОНЫ ДАМУ ЖОЛДАРЫ

Андатпа

Қазіргі таңда «жасыл экономика», «жасыл энергия» әлемдік тренд болып табылады. Әлемнің «жасыл экономикаға» көшуін елемей мүмкін емес. Бұл жағдайларға бейімделе алмаған ұйымдар қаржылық шығынға ұшырайды. Сол себепті экологиялық комплаенсқа ерекше назар аудару керек, өйткені экологиялық заңнамамен байланысты тәуекелдер бизнес үшін өте қауіпті болуы мүмкін. «Жасыл экономикаға» көшу барысында қоршаған ортаны сақтау кәсіпорындарға жаңа нарық жағдайларына бейімделуге мүмкіндік береді. Экологиялық нормалар мен заңдарды, ережелерді сақтау бизнестің инвестициялық тартымдылығын арттыру жолында оң нәтижеге жетуге мүмкіндік береді. Қазіргі таңда кәсіпорындардың халық арасындағы стаусына да әсер етеді. Жалпы кәсіпорындарда кешенді экологиялық аудитті ұйымдастыру үшін экологиялық комплаенстің интеграцияланған жүйесі қажет және кәсіпорынның менеджментіне экологиялық комплаенсты аудитпен синергия құру арқылы енгізу қажет, ол экологиялық аудитпен бірге жүретін үрдіс ретінде жүзеге асырылуы қажет. Бұл компанияның қоршаған ортаны қорғау саласындағы әлсіз жақтарын дер кезінде анықтауға, алдын алуға көмектеседі және қоршаған ортаны қорғауды жүзеге асыру барысында шығындарға ұшырамауға бағытталған экологиялық тәуекелдерді анықтайды. Бұл өз кезегінде кәсіпорындардың, бизнестің

экологиялық заңнамаларға бағынуы, оны өз тарапынан іске асыруы республика деңгейінде экологиялық ахуалды жақсартуға апаратын жол. Нақтыланған артықшылықтардың жоқтығына қарамастан, компаниялар қоршаған ортаны қорғауға тиіс, себебі ол болашаққа бағытталған заңды негізделген шешімдердің қабылдауын қамтамасыз етеді. Экологиялық комплаенс – бұл қоршаған ортаны басқаруда, экологиялық аудитті тиісті деңгейде өтуіне көмектесетін, менеджментті толықтыратын жүйелік құрал.

Тірек сөздер: жасыл экономика, экологиялық комплаенс, қоршаған ортаны қорғау, экономика.

Экономика мен қоғамның тұрақты «жасыл» даму мәселелері ұлттық қауіпсіздік мәселелеріне жатқызылады. Сондықтан, қабылданған «Қазақстан – 2050» стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» еліміздің дамуының «жасыл» жолына көшуіне негізделген, экономиканың тұрақты және тиімді моделін құрудың нақты бағыттарын белгіледі. Бұл стратегия 2050 жылға қарай қуатты мемлекет, дамыған экономика және жалпыға бірдей мүмкіндіктер негізінде өркендеген қоғам құру, республиканың басты мақсаты болып табылатын ұзақ мерзімді кезеңге арналған елді одан әрі үдемелі дамытудың негізгі бағыттарын тұжырымдайды. Бұл стратегия үш элементке бағытталған: өнеркәсіп, энергетика және инвестиция. Бұл стратегия энергетикалық және басқа ресурстарды пайдалануды барынша азайту кезінде тиімді экономикалық қызмет ауқымын сақтауға бағытталған; барлық энергия мен ресурстарды пайдалану кезіндегі қоршаған ортаға тигізетін қысымын барынша азайту және инвестицияны қоршаған ортаны қорғауға және экономикалық өсудің драйверіне айналдыру үшін шаралар қабылдау. Стратегияға сәйкес Қазақстанның болашағы қоғам дамуының барлық аспектілерінің бірлігі мен тепе-теңдігімен байланысты. Қазақстан – тұрақты экономикалық өсуге, әл-ауқатқа, денсаулыққа және барлық азаматтары үшін қолайлы қоршаған ортаға қол жеткізіп келе жатқан ел. Осы бағдарламаны жүзеге асыру үшін мемлекет басшысы Н.Ә. Назарбаев 2013 ж. 30 мамырда Қазақстан Республикасының «жасыл экономикаға» көшу тұжырымдамасын бекітті [1].

Соңғы бірнеше онжылдықта экономиканың дамуы қарқынды болды, адамдардың өмір сүру деңгейі жақсарды, демографиялық өсу қарқын алды, бұл табиғи ресурстардың сарқылуына әкелді. Бүгінгі таңда дүние жүзі елдерінің көпшілігі өнеркәсіптік экономикалық өсуден болатын экологиялық шығындарды түсінді, осыған байланысты кейбір елдер тұрақты дамудың әртүрлі тұжырымдамаларына, «жасыл» экономика моделін қолдануға көшуде. Бұл бағыттағы «жасыл» өсу тұжырымдамасын ұлттық стратегия ретінде жүзеге асыруды жариялаған бірінші мемлекет Оңтүстік Корея болды. Қазақстан да басқа елдер сияқты Қазақстан Республикасының «жасыл» экономикаға көшу тұжырымдамасын қабылдады.

Жасыл экономика – бұл түпкілікті пайдалану өнімдерінің өндірістік циклге қайтарылуын қамтамасыз ететін қоғамның әл-ауқатын сақтай отырып, табиғи ресурстарды басқаруға бағытталған экономика. «Жасыл» экономиканың негізгі бағыты – қазіргі уақытта сарқылуға ұшырайтын ресурстарды (пайдалы қазбалар – мұнай, газ) үнемді тұтыну, сондай-ақ сарқылмайтын ресурстарды ұтымды пайдалану.

Басқа елдермен қатар Қазақстан да тұрақты даму шараларын қабылдауда, бірақ табысқа жету мемлекеттің, бизнестің және азаматтардың бірлескен күш-жігеріне байланысты. Бизнес пайданы экологиялық тазалықтан жоғары қоймауы керек, мемлекет барлық қажетті инфрақұрылымды құруы керек, ал азаматтар жеке тұлға және қоғам ретінде жауапты мәдениетті дамытуы керек, бұл сайып келгенде табиғат пен адамның үйлесімді өмір сүруіне әкеледі. Экологияны қорғау тұжырымдамасы сыртқы жағдайлардың өзгеруіне байланысты жақсартылып, жетілдіріліп, оны жер-жерде іске асыру қажет, тек көрсету үшін қағаз жүзінде ғана емес, тұрақты жоба болуы керек [2]. Сол себепті экологиялық комплаенсты үрдіс негізінде кәсіпорындарға енгізу керек, оны заң жүзінде, нормативтік акт ретінде бекіту қажет.

Ұйымның корпоративтік аудит жүйесіне экологиялық сәйкестікті енгізу ұзақ мерзімді перспективада компанияның қаржылық есеп беру сапасын жақсарту арқылы инвестициялық тартымдылықты арттырады.

Дәстүрлі түрде экономика мен экологияның өзара әрекеттесу мәселелеріне жеткіліксіз көңіл бөлінді. Сонымен қатар, экономикалық өсуді қамтамасыз ету ластану мен қоршаған ортаның нашарлауымен байланысты екеніне дау айту қиын. Бұл табиғи ресурстардың сарқылуынан, биосфера тепе-теңдігінің бұзылуынан және одан әрі даму мүмкіндіктерін шектейтін климаттың өзгеруінен көрінеді.

Материалдар мен әдістер

Зерттеу материалдары ғалымдардың ғылыми еңбектері, Қазақстан Республикасының құқықтық құжаттары, талдау және синтез әдістері қолданылды. Зерттеу шеңберінде шетелдік және отандық авторлардың ғылыми еңбектері, сондай-ақ әртүрлі елдердегі «жасыл» экономикаға ету үрдісін талдау, экологиялық рейтинг туралы мәліметтерді ұсынатын интернет-ресурстарын зерттеу мақаланың негізгі дереккөздері болды.

Негізгі зерттеу әдістерінің бірі ретінде салыстырмалы талдау қолданылды. Бұл жекелеген елдерде экологиялық мәселелер бойынша бәсекелестік артықшылықтарды қалыптастыру ерекшеліктерін анықтауға мүмкіндік берді.

Кейбір жағдайларда аналогия және теориялық жалпылау әдістері қолданылды, бұл экологиялық комплаенстың мәнін түсінуге мүмкіндік береді.

Осы мақсатқа жету үшін жұмыста теориялық зерттеу әдістері қолданылды: тұжырымдаманың теориялық ережелерін ашу және талқылау тақырыптарын анықтау үшін талдау, синтез; негізгі сәттерді және болып жатқан өзгерістер мен толықтырулардың ретін анықтау, жалпылау үшін қорытындылар мен нәтижелерді тұжырымдау.

Негізгі ережелер

Көбінесе сәйкестіктің мақсатты бағыты экономикалық субъектіні тек қаржылық шығындарға ғана емес, сонымен қатар реттеуші органдардың, серіктестердің, тұтынушылардың сенімін жоғалтуына әкелуі мүмкін тәуекелдерді барынша азайту болып табылады. Тікелей қаржылық залалды анықтаумен қатар, комплаенс-бақылау басқа да салдарларды анықтайды: құқықтық, банктік, несиелік және оның әрі қарайғы қызметіне және тұрақты дамуына әсер ететін басқа да тәуекелдер. Демек, өз мәні бойынша комплаенс тәуекелі деп заңдарды, нұсқауларды, ережелерді, өзін-өзі реттейтін ұйымдардың стандарттарын, этикалық кодекстерді сақтамау болып табылады. Сондықтан ішкі бақылаудың осы нысанын іске асыру бойынша шараларды әзірлеу кезінде комплаенс тәуекелдерінің негізін құрайтын және кез келген нысандағы ұйымның қаржылық жағдайына көбірек әсер ететін тәуекелдерді анықтау қажет. Тәуекелдерді бағалау, оларды анықтау және алдын алу шаруашылық жүргізуші субъектінің қызметін басқарудың маңызды реттеуші құралы болып табылатынын атап өтеміз.

Қоршаған ортаны сақтау – корпоративтік комплаенстың бір бөлігі, оның негізі мемлекеттік деңгейде қаланады. Алайда экологиялық саясатты жүзеге асырудың тиімді тетігінің жоқтығы оны барлық жерде жүзеге асыруға мүмкіндік бермейді. Сондай-ақ, компанияның саясатын анықтау және оны жүзеге асыру мәселелері бойынша корпорацияның басқару органдарының құзыретін заңнамалық реттеудегі айырмашылықтар теріс рөл атқарады.

Экологиялық проблемалар ғалымдармен ұзақ уақыт бойы зерттелді, бірақ олар соңғы екі онжылдықта ең кең таралған. Бұл экологиялық тәуекелдердің жалпы қоршаған ортаға ғана емес, сонымен қатар барлық деңгейдегі шаруашылық жүргізуші субъектілердің экономикалық жағдайы мен қауіпсіздігіне әсерімен байланысты. Көптеген мемлекеттер мен компаниялардың практикалық тәжірибесі ресурстарды көп қажет ететін экономика ұзақ мерзімді перспективада қымбатқа түсетінін көрсетті. Экологиялық тәуекелдерді реттеу қажеттілігіне байланысты экономикалық дамудың тұрақтылығын экологиялық мәселелерді шешу призмасы арқылы қарастыратын «жасыл» экономика тұжырымдамасы пайда болды. Осылайша, экономика экологияның даму тенденцияларына бағынады және қоршаған ортаға әсер етуші қауіптер экономикаға да әсер етеді. «Жасыл» экономика экономикалық өсуді білдіреді, ол шаруашылық жүргізуші субъектілер мен қоршаған орта мүдделерінің тепе-теңдігін сақтауға негізделген.

Әдебиетке шолу

Жасыл экономика аясында экологиялық комплаенстың атқаратын рөлін, оның маңыздылығын анықтау барысында, «жасыл» экономика терминін де зерттеп шықтық. «Жасыл» экономика терминін ғылыми әдебиетке алғаш рет британдық экономистер Дэвид Пирс, Анил

Маркандья және Эдвард Барбиер 1989 ж. Ұлыбритания үкіметіне «Жасыл экономика үшін жоспар» (Blueprint for a green Economics) деп аталатын баяндамасында енгізді.

Тұрақты даму және «жасылдандыру» тұжырымдамасына көшу қажеттілігі табиғи капиталды пайдаланатын қазіргі және болашақ ұрпаққа қауіп төндіретін қазіргі «қоңыр» экономиканың жұмыс істеуінің жағымсыз салдарымен байланысты.

Комплаенстың терминологиялық анықтамасы бойынша консенсус жоқ. «Комплаенс» сөзінің этимологиясына бірнеше көзқарастар бар. Дүниежүзілік банк сарапшысы Д. Малыхин комплаенсті нұсқауларға, ережелерге және арнайы талаптарға сәйкес әрекет ету қабілеті деп анықтайды [3].

Оксфорд ағылшын сөздігінде «комплаенс» сөзі келесідей түсіндіріледі:

Комплаенс – бұл бағыну, яғни нұсқауға, талапқа, стандартқа сәйкес орындалатын әрекет.

Соңғы жылдары комплаенс бизнестің әлемдік трендіне айналды, өйткені ол ішкі бақылау жүйесін қамтамасыз етуге және ықтимал шығындар мен тәуекелдерді болдырмауға мүмкіндік береді. Экономикалық қоғам үшін комплаенс салыстырмалы түрде жаңа механизм болып табылады, сондықтан терминнің бірнеше анықтамалары бар. Қарапайым тілмен айтқанда, комплаенс – бұл заңнаманың сақталуын қамтамасыз ету рәсімдерін қамтитын ықтимал тәуекелдерді бақылау мен бағалаудың ішкі жүйесі [4].

Беларусь және Ресей заң ғылымының шеңберінде қоршаған ортаны қорғау мақсатында «комплаенс» тұжырымдамасының доктриналық негіздемесін В.В. Кванина және Т.И. Макарова қарастырылған санатты қоршаған ортаны қорғау іс-шаралары аясында пайдалану мүмкіндігін белгіледі. Экологиялық комплаенс, ғалымдардың пікірінше, белгілі бір субъектінің экологиялық саясатын жүзеге асыру үшін белгілі бір жағдайда, шаруашылық қызметтің берілген түріне қажетті табиғатты қорғау шараларының оңтайлы кешенін қамтитын бағдарлама [5].

Нәтижелер мен талқылау

Дүние жүзінде экономикалық байланыстар қарқынды дамып келеді, қаржы жүйесінің өсуі шекараны білмейді. Осының барлығы бір жағынан нарықтық және тауарлық қатынастарды дамытатын, екінші жағынан, экология мен қоршаған орта жағдайының нашарлауына әкелетін өндіріс шегінің ұлғаюына әкеліп соғады.

Жасыл экономика – бұл қоршаған орта мен планетаның экологиясын сақтай отырып, өндірісті дамытуды басты мақсат ететін экономикалық жүйе.

Бүгінгі таңда барлық елдер салауатты экономикалық жүйе туралы айта алмайды, өйткені салауатты экономика тек экономикалық, әлеуметтік емес, сонымен қатар, экологиялық құрамдастарды біріктіреді. Яғни, бұл компоненттердің барлығын біртұтас ретінде қарастыру керек. Осылайша, ірі қалаларда қоршаған ортаның құрамдас бөлігі үлкен дәрежеде зардап шегеді, ал қалған екеуі айтарлықтай табысты.

Жасыл экономика концепциясының мәні әлемнің қай елінде дамыған немесе дамушы екеніне қарамастан экономиканы, әлеуметтік саясатты және экологияны ұтымды ету және үйлесімділік құру болып табылады.

Бірақ, жасыл экономикаға көшіп жатсақ та, Қазақстан экологиялық рейтинг бойынша өз деңгейлерін жоғалтуда. Мысалы, басқа мемлекеттермен салыстырғанда, ССРІ (Climate Change Performance Index) 2022 рейтингінде Қазақстан небәрі 20 ұпай жинап, 64-орынға орналасты. Өткен жылмен салыстырғанда еліміз 9 қатарға төмендеді (1-сурет). Сауд Арабиясы жоғарырақ орналасқан [6].

Кесте 1 – Мемлекеттер бойынша климаттың өзгеруінің тиімділік индексі

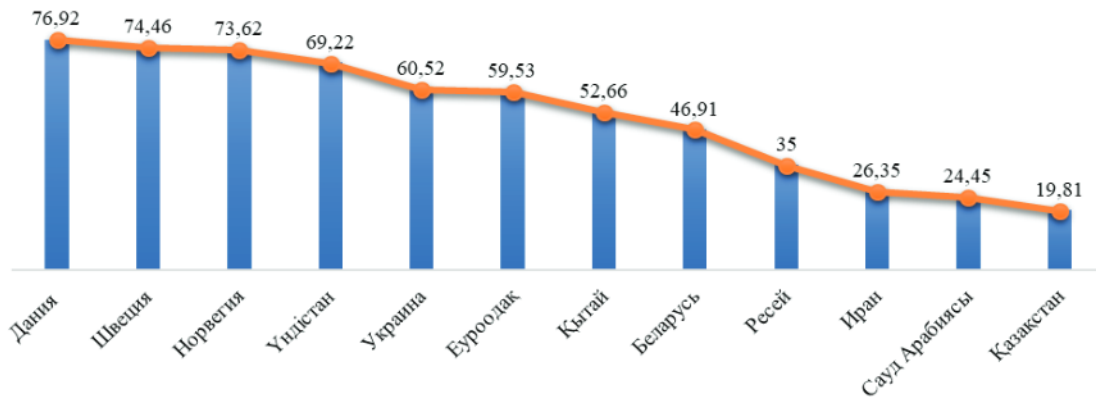
Мемлекет	2021 ж.	2022 ж.	Рейтинг	Өзгеріс (салыстырмалы түрде)
Дания	6	4	Жоғары	2
Швеция	4	5	Жоғары	-1
Норвегия	8	6	Жоғары	2
Үндістан	10	10	Жоғары	0
Украина	20	20	Орташа	0

1-кесте жалғасы

Еуроодақ	16	22	Орташа	-6
Қытай	33	37	Төмен	-4
Беларусь	36	48	Төмен	-12
Ресей	52	56	Өте төмен	-4
Иран	59	62	Өте төмен	-3
Сауд Арабиясы	60	63	Өте төмен	-3
Қазақстан	55	64	Өте төмен	-9

Ескертпе: [6] дереккөз негізінде авторлармен құрастырылған.

Жасыл экономиканы құруда әр кәсіпорынның алатын орны бөлек, барлық кәсіпорын мененджмент тұрғысынан экологиялық комплаенстың тиімді үдерісіне көшетін болса, жалпы экологиялық индексті көтере алатынымыз анық.

Сурет 1 – Елдер бойынша климаттың өзгеруінің тиімділік индексі

Ескертпе: [6] дереккөз негізінде авторлармен құрастырылған.

Экология тұрғысынан тиімділік рейтингісін жоғалту, ол экономика шеңберінде қызмет ететін әр кәсіпорынның іс-әрекетінің нәтижесі деп білуіміз керек. Себебі, экологиялық тиімділік экономикаға ғана емес, халықтың тұрмыс-тіршілігіне де әсер етеді. Екеуі тығыз байланыста, экология мен экономика синергиялық эффект арқылы жұмыс істеу қажет. Сол себепті, экологиялық тиімділікті онтайландыру арқылы, экологиялық тәуекелдерді, ең алдымен кәсіпорындарда төмендету арқылы, біз жалпы экономиканы тиімді ете аламыз және жасыл экономиканы жетілдіруге жол ашамыз.

Климаттың өзгеруінің тиімділік индексі төрт санат бойынша бағаланады:

- ◆ парниктік газдар шығарындылары;
- ◆ жаңартылатын энергия;
- ◆ энергияны пайдалану;
- ◆ климаттық саясат.

Барлық категориялар бойынша еліміздің рейтингісі төмен:

- ◆ парниктік газдар шығарындылары – 7,18 балл (63-орын);
- ◆ жаңартылатын энергия – 2,54 балл (59-орын);
- ◆ энергияны пайдалану – 5,06 балл (63-орын);
- ◆ климаттық саясат – 5,03 балл (54-орын).

Барлық категориялар жиынтығы бойынша, Қазақстанның алған балы 19,81. Бірінші суретте көрсетілгендей, біздің мемлекет ең соңғы орында жайғасқан [6].

Осылайша, жасыл экономика тұжырымдамасы қоғамның және әлемнің көптеген елдерінің экологиялық проблемаларына жаңа көзқарас болып табылады және ол бүкіл әлемдегі экономикалық қатынастарды дамыту үшін айтарлықтай маңызды [7].

Қазақстан экономикасы энергияны қажет етеді, ол ЭЫДҰ (Экономикалық ынтымақтастық пен даму ұйымы) елдеріне қарағанда орта есеппен екі-үш есе көп энергияны қажет етеді.

Энергетикалық жабдықтың басым бөлігі – 65%, 20 жылдан астам жұмыс істейді, оның ішінде шамамен – 31%, 30 жылдан астам пайдаланылған. Энергия өндіруші жабдықтар мен желінің тозуы сәйкесінше 70% және 65% құрайды. Осылайша, 2022 жылғы жағдай бойынша электр энергиясын жеткізу және таратудың жалпы жүйелері бойынша электр энергиясын жеткізудегі ысыраптар 6,7% құрайды (2-сурет).

Сурет 2 – Электр энергиясын өндіру және тарату тиімділігі (2022 ж.)

Ескертпе: Статистикалық дереккөз негізінде авторлармен құрастырылған.

Қазақстан орта мерзімді перспективада тұрақты өсуді қамтамасыз ету үшін баламалы энергия көздерін дамытуға ұмтылады.

Қазақстан және ЕАЭО (Еуразиялық Экономикалық Одақ) басқа елдері үшін жасыл экономика стандарттарына көшу осы ЕАЭО елдерінің ұлттық экономикаларының ерекшелігі тау-кен өнеркәсібі мен өңдеу өнеркәсібінің экономиканың өсуіне негізгі үлес қосатындығымен қиындайды. Бірақ жоғары технологиямен емес. Бұл елдер блогы айқын шикізаттық бағытқа ие. Және сәйкесінше, қоршаған ортаға әсері айтарлықтай үлкен болып қалады.

Бүкіл әлемде елдердің өз қарқынымен және ұлттық даму мақсаттары мен басымдықтары контекстінде жасыл экономикаға қарай жылжып келе жатқанын көрсететін ұлттық деңгейде бастамалар бар.

Мысалы, Германияда жасыл энергияны пайдалану үшін бірқатар қосымша ынталандырулар бар. Олардың қатарында нарыққа баламалы энергетика саласындағы ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстарды енгізу бойынша экономикалық көмек көрсетудің мақсатты бағдарламалары, сондай-ақ, федералды штаттар мен муниципалитеттердің көптеген іс-шаралары бар. Мысалы, Баварияда қоғамдық ғимараттарды энергетикалық қалпына келтіруге арналған құны 150 млн еуроны құрайтын арнайы бағдарлама бар. Сонымен қатар, Бавария ақпараттық және кеңес беру ұсыныстарын қатты қолдайды. Мысалы, Гамбург Еуропаның «жасыл астанасы» болып саналады. Гамбург қоршаған ортаны қорғаудағы үлгілі міндеттемесі үшін бұл атаққа ие болған Стокгольмнен кейінгі екінші қала. Соңғы 12 жылда бұл қала жаңартылатын энергия көлемін үш есе дерлік арттырды. HafenCity, Еуропадағы ең ірі қалалық жоба, экологиялық өмір салтының үлгісі болып табылады.

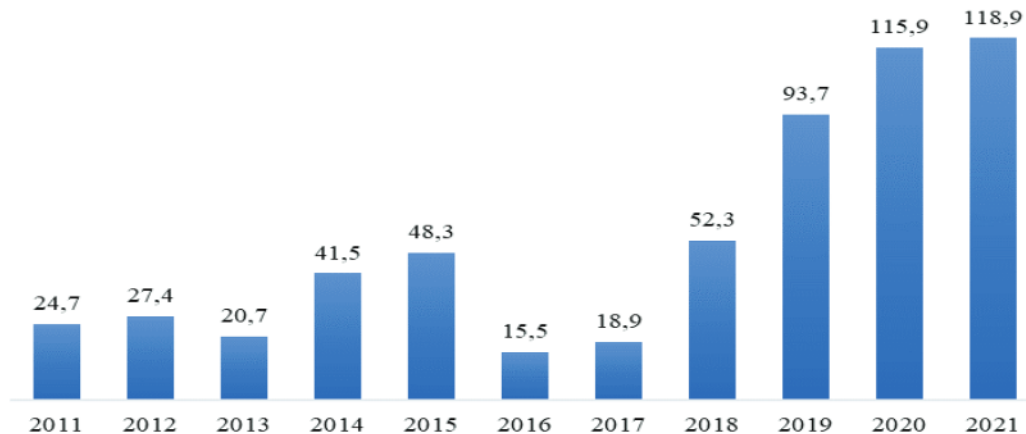
«Жасыл» өсу концепциясын ұлттық стратегия ретінде таңдаған Оңтүстік Корея «жасыл» индустрияға, энергетика мен инвестицияға, көліктің «жасыл» түрлеріне, тұрғын судың баламалы көздеріне, қалдықтарды қайта өңдеу технологияларына, саябақтарды дамытуға, «жасыл» өсу концепциясын «жасыл» индустрияға, энергетика мен инвестицияға және қала ішіндегі өзендерді абаттандыруға жұмсауда.

Бразилия жасыл экономиканы ілгерілету үшін ұлттық және мемлекеттік деңгейде көптеген бастамаларды қолға алды. Соның бір мысалы ретінде Сан-Паулу штаты қабылдаған, жасыл экономикаға көшу үшін экономикалық секторлар мен маңызды аймақтарды қамтитын жан-жақты жасыл экономика бастамасы болып табылады. Бразилия баламалы энергетиканы дамытудың ауқымды бағдарламасын қабылдады, оған сәйкес ел 2030 жылға қарай электр энергиясының 75%-ын баламалы энергия көздерінен алуы тиіс.

Осылайша, соңғы кездері әлем елдерінің көпшілігі қоршаған ортаны қорғау экономикаға ауыртпалық деп есептелетін дәстүрлі үлгіден экологияның қозғаушы күші деп танылатын үлгіге көшу үшін қоршаған ортаны қорғау саясатын күшейткенін көреміз. Көптеген дамыған және дамушы елдер таза технологияларды енгізу және жасыл инфрақұрылымды жақсарту үшін ынталандырулар жасауда.

Айта кетсек, еліміз бойынша қоршаған ортаны қорғау бойынша инвестициялар көлемі жылдан жылға өсіп келеді. Сол инвестициялар тартымдылығын одан ары арттыру мақсатында экологиялық комплаенстың алатын орны ерекше.

2021 жылдың қаңтар-қыркүйек айларында Қазақстанда қоршаған ортаны қорғауға инвестиция 118,9 млрд теңгені құрады. Өткен жылы осы қажеттіліктерге осы кезеңде 115,9 млрд жұмсалды.

Сурет 3 – Қоршаған ортаны қорғауға бағытталған негізгі капиталға инвестициялау

Ескертпе: [6] дереккөз негізінде авторлармен құрастырылған.

Сол себепті экологиялық комплаенсқа ерекше назар аудару керек, өйткені экологиялық заңнамамен байланысты тәуекелдер бизнес үшін өте қауіпті болуы мүмкін. «Жасыл экономикаға» көшу барысында қоршаған ортаны сақтау кәсіпорындарға жаңа нарық жағдайларына бейімделуге мүмкіндік береді. Экологиялық нормалар мен заңдарды, ережелерді сақтау бизнестің инвестициялық тартымдылығын арттыру жолында оң нәтижеге жетуге мүмкіндік береді.

Жасыл экономика концепциясы «қоршаған орта комплаенсы» сияқты бағдарламаларды заң аясында (мысалы, нормативтік актілер арқылы) қамтуы керек және барлық ұйымдар ол бағдарламаны толық түсінетіндей, пайдалана алатындай ақпаратпен қамтамасыз етілуі қажет.

Қазіргі уақытта Қазақстанда экологиялық комплаенс реттелмейді: заңнамада оның анықтамасы да, іске асыру ережелері де жоқ. Оның қолданбасы табиғи ресурстарды пайдаланушыларға ешқандай артықшылықтарды бермейді.

Дегенмен, қазірдің өзінде мемлекеттік экологиялық саясатқа экологиялық комплаенсты енгізу және комплаенсты болашақта ынталандыру үшін негіз жасау қажет.

Нақты берілген преференциялардың жоқтығына қарамастан, компаниялар экологиялық комплаенсты қолдануға мүдделі, өйткені ол болашаққа бағытталған заңды негізделген шешімдердің қабылдануын қамтамасыз етеді. Ол компанияның қызметіне енуді және экологиялық, құқықтық тәуекелдердің алдын алатын және кәсіпорындарға қолданылатын экологиялық санкцияларды іс жүзінде азайтатын, қолданыстағы басқару тәртібін сапалы өзгертуді (жетілдіруді) қамтиды.

Экологиялық комплаенс – бұл қоршаған ортаны басқаруды толықтыратын жүйелік құрал. Экологиялық талаптарға сәйкестік экологиялық қызметтің құқықтық аспектісіне назар аудару және жүйені енгізу кезінде әлеуметтік факторларын (ішкі, мысалы, корпоративтік мәдениет, адам ресурстарын басқару және сыртқы, атап айтқанда, бедел мен қоғаммен байланыс) ескере отырып, басқару тиімділігін арттырады [8].

Сурет 4 – Экологиялық комплаенсты қолданудағы артықшылықтар

Ескерту: [8] дереккөз негізінде авторлармен құрастырылған.

Комплаенс белгілі бір кәсіпорынның сипаттамаларын ескере отырып, экологиялық тәуекелдерді басқару жүйесін бейімдеу және құруды қамтиды.

Экологиялық жобаларды, оның ішінде бақылау шараларын және қоршаған ортаны қорғау мәселелерінің маңызды кешенін құқықтық қамтамасыз етуде терең білім мен тәжірибе қажет. Сонымен қатар, басқару және жалпы сәйкестік сияқты экологиялық емес және құқықтық емес құзыреттер қажет. Саясатты әзірлеу кезінде өндіріс құрылымы, мәдени ерекшеліктері, көш-басшылық стилі, компанияның әлеуметтік имиджі және т.б. ескерген жөн.

Сондықтан, шын мәнінде тиімді комплаенс оны жүзеге асыруға қатысатын мамандардың жоғары біліктілігін талап етеді. Дегенмен, белгілі бір дәрежеде комплаенсті кәсіпорынның өзі жүзеге асыра алады [9].

«Жасыл экономика» терминінің халықаралық деңгейде нақты келісілген анықтамасы әлі де жасалған жоқ. Жасыл экономика аясында біз жанама экономикалық тиімділікті, кедейлікті азайтуды және халықтың экологиялық ресурстарға қолжетімділігін ауқымды қамтамасыз етуді қоса алғанда, экономикалық тиімді және ұзақ мерзімді негізде қоршаған ортаны, экожүйелердің өнімділігін және өмірдің экологиялық сапасын жақсартатын экономика секторлары мен институционалдық тетіктерді түсінеміз. Табиғи ортаны жақсартуға жұмсалған шығындар қазір экожүйені қалпына келтіретін және олардың экономикалық өнімділігін арттыратын көптеген үнемді технологиялардың пайда болуының арқасында өзін-өзі ақтауда.

Сәйкестік тәуекелдерін бағалау мыналарды ескере отырып жүргізілуі тиіс:

- ♦ бақылау функцияларын жүзеге асыратын бөлімше қызметкерлерінің кәсіби құзыреттілігі;
- ♦ ұйым қызметінің көлемі мен түрлері;
- ♦ тұтынушы базасы (жеткізушілер, сатып алушылар, басқа мердігерлер контекстінде);
- ♦ құрылымдық бөлімшелердің, оның ішінде басқа аймақтарда болуы;
- ♦ бухгалтерлік есеп және салық салу саласындағы заңнама және нормативтік құқықтық актілер.

Сәйкестікті бақылауды жүзеге асыру кезінде осы жүйені енгізуді қалайтын белгілі бір объектінің стандарттарына бағытталған сәйкестік бағдарламаларын, сәйкестік стратегияларын және сәйкестік жоспарларын әзірлеу қажет.

Комплаенс-бақылау комплаенс-тәуекелдерді азайтудың перспективті құралы ретінде тек қаржылық институттарды ғана емес, экономиканың нақты секторындағы ұйымдарды да қоршаған ортаны қорғау бойынша мәселелерде шаруашылық жүргізуші субъектілерді басқарудағы негізгі ұстанымдарға сенімді түрде жету болып табылады [10].

Тәуекелдерді басқару процесі үш негізгі кіші процесті қамтиды: профилактикалық басқару (тәуекелдердің алдын алу және анықтау); тәуекелдің ысыраптары мен жағымсыз салдарын барынша азайту; тәуекелді жүзеге асырудан қосымша пайда алу [11].

Экологиялық тәуекелдерге келетін болсақ, олар бір қарағанда барлығына түсінікті және айқын, бірақ іс жүзінде оларды бағалау және басқару қиынырақ. Экологиялық тәуекелдер – бұл қоршаған ортаға әсер ету нәтижесінде пайда болуы мүмкін өзгерістердің экологиялық ортада кез келген жағымсыз өзгерістердің немесе ұзақ мерзімді зиянды зардаптардың барлық түрлерінің туындау ықтималдығы. Бұл сипатталған тәуекел табиғи зардаптардың өткір, қауіпті және төтенше жағдайларда және антропогендік, техногендік апаттарда көрсетілуі мүмкін [12, 13]. Табиғи және антропогендік әсерлердің зияны болмай қоймайтыны анық, шаруашылық жүргізуші субъектінің міндеті осы зиянды барынша азайту болып табылады. Табиғат жүктемеге төтеп бермеуі мүмкін, қоршаған орта өмір сүруге жарамсыз болады. Шаруашылық субъектісі осылайша осы әсердің жағымсыз салдарын жою үшін қоршаған ортаға зиянды әсер ету мүмкіндігін есептеуі керек. Бұл шектеулерді есептеу өте қиын, өйткені техногендік және антропогендік әсерлердің одан әрі дамуының көптеген шектері белгісіз. Осыған байланысты мүмкін болатын есептеулер экологиялық тәуекелдер ықтималды және өте көп нұсқалы деп болжайды. Табиғи апаттарды болжау өте қиын болса, техногендік қауіптерді азайту әр шаруашылық субъектісінің міндеті.

Басқарудың әрбір деңгейде туындайтын тәуекелдер бір-бірін толықтыратын және өзара әрекет ететін әсерге ие. Оларды бөлек қарастыруға болмайды, экологиялық проблемаларды бір деңгейде шешу мүмкін емес. Басқарудың барлық деңгейлерінде экологиялық тәуекелдер қарастырылатын және оларды азайту бойынша тиісті шаралар қабылданатын кешенді тәсіл қажет. Әрі қарайғы зерттеулер шеңберінде мемлекеттік деңгейде, облыстар мен қалалар деңгейінде, бизнес құрылымдар деңгейінде, жеке деңгейде экологиялық проблемаларды шешуде тәуекелге негізделген тәсілді енгізудің кейбір озық тәжірибелерін қарастырған жөн, ол үшін экологиялық комплаенсты енгізген жөн [14].

Комплаенс-бақылаудың негізгі қағидаттарын қатаң сақтау және жүзеге асыру комплаенс-тәуекелдерді, атап айтқанда, беделді және заңды тәуекелдерді барынша азайтуды қамтамасыз етеді. Тиімді комплаенс жүйесін ұйымдастыру, оны жүйелі түрде дамыту және жетілдіру кәсіпорындар мен ұйымдардың бәсекелестік артықшылықтарының артуына, оның ішінде компанияның тұтастығын және оның персоналының қанағаттану деңгейін арттыруға тікелей әсер етеді. Бүгінгі таңда комплаенсті пайдаланатын компанияларда басқару шешімдерін қабылдау, оның функцияларын жүзеге асыруға негізделген, бұл нәтижелерге қол жеткізудегі өсу туралы айтуға мүмкіндік береді, бұл тактикалық және стратегиялық мақсаттар мен кәсіпорынның тұрақты дамуын қамтамасыз ету [15].

Бүгінгі таңда экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мәселесі барған сайын өзекті болып отыр, жаһандық экологиялық проблемалардың шиеленісуі оны қоғамның барлық салаларында, соның ішінде, экономикалық деңгейде шешуді қажет етеді. Кәсіпорындардың қызметі климаттың өзгеруіне тікелей әсер етіп, жаңа экологиялық проблемалардың туындауына себеп болады. Кәсіпорынның экологиялық аспектідегі тиімділігін арттыруға ықпал ететін маңызды факторлардың бірі қаржылық есеп беруде экологиялық менеджмент қызметін көрсету болып табылады.

Тек фирмалар тарапынан экологияны сақтау бойынша шаралардың жүзеге асуы жеткіліксіз екенін түсінеміз және экологиялық шығынға ұшырау қаражатты қажет етеді, ал үкімет жасыл қызметтерді субсидиялайды және лас капиталға салық салады, бұл кездейсоқ болуы мүмкін, бұл күтпеген жерден шығынға ұшырату мүмкін. Салықтардың өсуі табиғи деградацияға және экологиялық белсенділікке байланысты.

Теориялық негізде оңтайлы саясаттарды алу және үкіметтің кідіріссіз жүзеге асыруына кеңес беру экологиялық экономикада кең таралған тәжірибе. Дегенмен, іс жүзінде экологиялық саясат айтарлықтай басқаша жұмыс істейтіні анық.

Жүзеге асырылатын қоғамдық науқандарға және қоршаған ортаны қорғау саясатындағы іс-шаралардың үлкен әсеріне сілтеме жасай отырып, саясат шараларына әсер ету мақсатында келісілген әрекеттер мүмкіндігін нақты қарастыру қажет. Тиісінше, өндіруші немесе тұтынушы ортақ әрекетті жүзеге асыра отырып экология бойынша сұрақтарды дер кезінде шешіп отырулары керек. Экологиялық комплаенс арқылы өндіруші мен тұтынушы арасындағы қарым-қатынас, тұтынушының өндірушіге деген көзқарасы жақсы жаққа бұрыла алатыны анық. Егер

субъектілер жасыл қызметтегі күш-жігерін стратегиялық түрде пайдаланса, «жасыл» экономика тұрғысынан саясатты оңтайлы жүзеге асырса, экологиялық комплаенсты менеджменттің тармағына ендірісе оң нәтижелерге жетеді [16].

Қоршаған орта туралы хабардар болу көптеген үкіметтерді өндірістің таза және қауіпсіз әдістерін ынталандыратын ережелерді енгізуге итермеледі. Осы шараларға қарамастан, қоршаған ортаға және жергілікті қоғамдастықтарға қауіп төндіретін өнеркәсіптің дамуы нәтижесінде көптеген экологиялық оқиғалар тұрақты түрде орын алады. Оларға, мысалы, ауаның ластануы, химиялық заттардың және мұнайдың төгілуі, судың ластануы және т.б. жатады. Алайда, көп жағдайда, тиісті шаралар қолданылса, негізгі ластану оқиғаларының алдын алуға болады. Әдетте, мұндай оқиғаларға қатысы бар компаниялар олардың салдары үшін тікелей жауап бермейді, бұл оларды тиісті алдын алу шараларын қабылдауға кедергі келтіруі мүмкін. Екінші жағынан, экологиялық оқиғалардың орын алуы фирма құнына теріс әсер ететіндігі туралы эмпирикалық дәлелдер бар [17].

Мемлекет деңгейінде экологиялық сұрақтарды шешу тікелей саясаттануды қозғайды. Саясаттану көп нәрсені ұсынса да, оның кейбір үлестерін экономикалық үлгілерге енгізу қиын болуы мүмкін. Соған қарамастан, экологиялық экономиканың ұтымды таңдау тәсілін саясаттануда жиі қолданылатын басқа тәсілдермен толықтырудан, біріктіруден немесе кейде тіпті ауыстырудан пайдалы болуы мүмкін. Саясаттануды талдаудың үш негізгі құрамдас бөлігін: идеялар, билік және институттарды қарастыру. Әрбір компонент үшін қоршаған орта экономикасы үшін «онда не бар» екенін анықтау мақсатында саясаттану тәсілдері мен ұсыныстарын қарастыру экологиялық ортаны қорғаумен бірге жүзеге асырылу қажет [18].

Тиімді экологиялық саясатты талқылау тиімділікке байланысты квоталарды емес, салықтарды ұсынуға бағытталған. Бірыңғай салық ластаушылар арасындағы шекті төмендету құнын теңестіреді. Ластаушылардың әрекеттері жетілмеген түрде байқалған кезде, салықтар мен экологиялық шығындар арасындағы айырмашылық азырақ анық болады. Экологиялық шығындар туралы толық есеп бермеу салықтарды төлеуден жалтарған болуы мүмкін, ал заң бұзушылықтар әрқашан анықтала бермейді. Бұл салықтардың тиімділік қасиеттерін жалтару мүмкін болған жағдайда да сақталатын жағдайларды және айыппұлдың салықпен бірдей рөл атқаратынын көрсетеді [19].

Жалпы пікірге қарамастан, қоршаған ортаны қорғаудың маңызды болуы міндетті түрде жақсы экологиялық нәтижеге әкелмейді, өйткені ол жасыл фирмаларға жоғары бағаларды алу үшін пайдаланатын нарықтық қуаттылықты береді. Осыған қарамастан, экологияны ең төменгі экологиялық стандарт сияқты дәстүрлі саясат құралдарын тиімді толықтыру үшін пайдалануға болады.

Қоршаған ортаны қорғау мәселесіне қатысты пікірталастардың көпшілігі әлем таза қоғамға көшу үшін тұтынушылардың мінез-құлқының өзгеруі керек деген көзқарасты білдіреді. Неғұрлым терең тамырлы экологиялық сана тұтынушыларды қоңыр өнімдерден жасыл өнімдерге ауыстыруға ынталандырады. Жеке адамдардың тұтыну таңдауының өзгеруі шығарындылардың айтарлықтай төмендеуіне әкеледі. Біз тұтынушы жағын қалыптастыру үшін бәсекелесетін әртүрлі доктриналарды экология деп атаймыз, оны жасыл тұтынушылық деп те атаймыз. Бір жағынан, ең жақсы сапалы өнім жасыл өнім болған кезде, экологияның жоғары ұсынысы оның өндірушілеріне көбірек нарықтық билік береді, бұл өз кезегінде экологиялық ізді төмендететін нарықтық нәтижеге әкеледі, өйткені қоңыр түстің нарықтағы үлесі кеңейеді. Екінші жағынан, жоғары сапалы өнім қоңыр түсті болса, күштірек экологиялық идеология азырақ ластаушы өнімдерді енгізуге мүмкіндік береді, өйткені қоңыр фирманың салыстырмалы сапа артықшылығы төмендейді [20].

Қорытынды

Қорытындылай келе, экологиялық комплаенс терминін зерттеп, төмендегідей ұсыныстар ұсынылады:

Заңнамада «экологиялық комплаенс» терминіне толық анықтама беру қажет. Сондықтан менеджмент жүйесінде экологиялық комплаенсті анықтау және енгізу қажет, мұны заңнамалық деңгейде осы жүйені енгізу арқылы жүзеге асыру қажет.

Өз қызметінде экологиялық комплаенсті басшылыққа алатын және оны менеджмент жүйесіне енгізетін компаниялар (экологиялық таза компаниялар) ұзақ мерзімді перспективада әртүрлі жеңілдіктер мен артықшылықтарға ие бола алатындай жағдай жасау.

«Ластаушы төлейді» қағидаты негізінде стандартты және артық төлемдердің икемді мөлшерлемелерін белгілеу экологиялық таза компанияларды ынталандыруға бағытталған әртүрлі іс-шаралар үшін «Өтемақы қорын» қалыптастыру, құру қажет.

Мемлекеттік экологиялық саясатқа экологиялық комплаенсты енгізу және комплаенсты болашақта ынталандыру үшін негіз жасау қажет.

Жасыл экономика концепциясы «қоршаған орта комплаенсы» сияқты бағдарламаларды заң аясында (мысалы, нормативтік актілер арқылы) қамтуы керек және барлық ұйымдарды ол бағдарламаны толық түсінетіндей, пайдалана алатындай ақпаратпен қамтамасыз ету керек.

Экологиялық комплаенс жасыл энергияға көшу кезінде ықтимал тәуекелдердің сараптамалық аудитін қамтамасыз етеді. Ол белгілі бір нормативтік құқықтық актілерде болатын өзгерістерге қарамастан жүзеге асырылуы тиіс. Алдын алу тәсілі ықтимал қауіптерді кешенді бағалауға, тәуекелдерден қорғауды құруға және бизнестің тұрақты дамуын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Қазақстан Республикасының Үкіметі «жасыл» технологиялар саласындағы инновацияларды және өндіріс пен тұтынудың тұрақты модельдеріне көшуге бағытталған құрылымдық өзгерістерді жеделдетуге арналған инвестицияларды және ынталандыру механизмдерін енгізуді жүзеге асыруы керек.

Халықаралық стандарттарға сәйкес келмейтін энергетикалық, көліктік және сумен қамтамасыз ететін инфрақұрылымды озық технологиялар негізінде тоқтаусыз жаңғырту қажет.

Халықтың, бизнес құрылымдардың және экономикалық жүйенің барлық қатысушыларының арасында «жасыл экономика» тұжырымдамасындағы экологиялық комплаенстың мазмұны, оның мақсаттары туралы түсіндіру жұмыстарын жүргізу қажет.

Ұлттық экономикалық саясатты қалыптастыру жөніндегі келешектегі барлық реформалар мен мемлекеттік шешімдер тұрақты даму және «жасыл экономика» тұжырымдамаларына негізделуі өте маңызды. Мемлекеттік органдар көптеген халықаралық қаржы мекемелерімен және стратегиялық әріптестермен жаңартылатын энергетиканы, таза технологиялар мен инфрақұрылымды дамытуға қатысты тиімді қатынастарды дамытуы тиіс.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Жусупбекова М.К. Правовые проблемы перехода Республики Казахстан к «зеленой» экономике // Успехи современного естествознания. – 2014. – № 12(3). – С. 284–287. URL: <https://natural-sciences.ru/ru/article/view?id=34587> (дата обращения: 12.10.2022)

2 «Зеленая» экономика как осознанный выбор Казахстана. URL: <https://greenkaz.org/index.php/press-centr/novosti-v-strane/item/3106-zelenaya-ekonomika-kak-osoznannyj-vybor-kazakhstan> (дата обращения: 16.10.2022)

3 Филиппович А.А. Комплаенс в предпринимательской деятельности: история становления, общие положения, проблемы формирования // Вестник университета. Вектор юридической науки. – 2018. – С. 225.

4 Комплаенс: что это простыми словами. URL: <https://news.mail.ru/guide/chto-takoe-komplaens-prostymi-slovami/#a01> (дата обращения: 11.10.2022)

5 Михайлова А.И. Роль экологического комплаенса в природоохранной деятельности юридического лица: правовой аспект // Вестник Полоцкого государственного университета. Экономические и юридические науки. – 2022. – № 5. – С. 120–125.

6 Казахстан оказался на последнем месте в мировом экологическом рейтинге. URL: <https://informburo.kz/novosti/nesmotrya-na-mnogomilliardnye-investicii-kazahstan-na-poslednem-v-mirovom-rejtinge-po-ekologii> (дата обращения: 28.09.2022)

7 Евкова А. Зеленая экономика: особенности, тенденции, проблемы и концепция. Сборник лекции. URL: <https://www.evkovala.org/zelenaya-ekonomika-osobennosti-tendentsii-problemyi-i-kontseptsiya> (дата обращения: 25.09.2022)

8 Экологический комплаенс: как системные инструменты снижают эколого-правовые риски предприятий. URL: <https://journal.ecostandardgroup.ru/eco/praktikum/ekologicheskij-komplaens-kak-sistemnye-instrumenty-snizhayut-ekologo-pravovye-riski-predpriyatij/> (дата обращения: 15.09.2022)

9 Позднякова П. Три аргумента за экологический комплаенс на предприятии в 2022 году // Эко-споры. Профессиональный журнал. – 2022. – № 5. – С. 20–28.

10 Кеворкова Ж.А., Сапожникова Н.Г. Концептуальные положения комплаенс как формы внутреннего контроля в экономических субъектах // Учет. Анализ. Аудит. Accounting. Analysis. Auditing. – 2020. – № 7(2). – С. 6–16. DOI: 10.26794/2408-9303-2020-7-2-6-16

11 Авдийский В.И., Безденежных В.М., Синявский Н.Г. Современные научные подходы к разработке систем минимизации рисков в деятельности хозяйствующих субъектов. Монография. – Москва: Общество с ограниченной ответственностью «Научный консультант». – 2019. – 256 с.

12 Царева Г.Р., Романова Н.К., Елагина В.Б. Особенности риск-менеджмента при разработке и внедрении системы менеджмента качества в организациях экологобиологической направленности // Вестник технологического университета. – 2018. – Т. 21. – № 1. – С. 141–145.

13 Лысоченко А.А. Система стратегического и логистического управления в сфере обеспечения экологической и продовольственной безопасности. Монография / А.А. Лысоченко. – Ростов н/Д.: Содействие – XXI век. – 2017. – С. 244.

14 Орлова Л.Н. Экологический риск-менеджмент в практике экономической деятельности хозяйственных структур // Интернет-журнал «Отходы и ресурсы». – 2020. – № 2. URL: <https://resources.today/PDF/05ECOR220.pdf>. DOI: 10.15862/05ECOR220

15 Головин С.В., Луценко М.С., Шендрикова О.О. Вопросы организации комплаенс-контроля в условиях цифровой экономики // Вестник Воронежского государственного университета. Серия: Экономика и управление. – 2021. – № 2. – С. 15–26. URL: <https://doi.org/10.17308/econ.2021.2/3457>

16 Bretschger L., Soretz S. Stranded Assets: How Policy Uncertainty affects Capital, Growth, and the Environment. *Environ Resource Econ* 83. 2022. P. 261–288. URL: <https://doi.org/10.1007/s10640-021-00632-3>

17 Kort P., Lavrutich M., Nunes C. et al. Preventing Environmental Disasters in Investment under Uncertainty. *Environ Resource Econ* 83. 2022. P. 199–220. URL: <https://doi.org/10.1007/s10640-021-00606-5>

18 Hovi J., Underdal A., Ward H. Potential Contributions of Political Science to Environmental Economics. *Environ Resource Econ* 48. 2011. P. 391–411. URL: <https://doi.org/10.1007/s10640-010-9453-7>

19 Sandmo A. Efficient Environmental Policy with Imperfect Compliance. *Environmental and Resource Economics* 23. 2002. P. 85–103. URL: <https://doi.org/10.1023/A:1020236324130>

20 Marini M.A., Tarola O., Thisse JF. When is Environmentalism Good for the Environment? *Environ Resource Econ* 82. 2022. P. 1–28. URL: <https://doi.org/10.1007/s10640-022-00655-4>

REFERENCES

1 Zhusupbekova M.K. (2014) Pravovye problemy perehoda Respubliki Kazahstan k «zelenoj» jekonomike // *Uspeli sovremennogo estestvoznaniya*. No. 12(3). P. 284–287. URL: <https://natural-sciences.ru/article/view?id=34587> (data obrashheniya: 12.10.2022). (In Russian).

2 «Zelenaja» jekonomika kak osoznannyj vybor Kazahstana. URL: <https://greenkaz.org/index.php/press-centr/novosti-v-strane/item/3106-zelenaya-ekonomika-kak-osoznannyj-vybor-kazahstana> (data obrashheniya: 16.10.2022). (In Russian).

3 Filippovich A.A. (2018) Komplaens v predprinimatel'skoj dejatel'nosti: istoriya stanovleniya, obshhie polozheniya, problemy formirovaniya // *Vestnik universiteta. Vektor juridicheskoy nauki*. P. 225. (In Russian).

4 Komplaens: chto jeto prostymi slovami. URL: <https://news.mail.ru/guide/chto-takoe-komplaens-prostymi-slovami/#a01> (data obrashheniya: 11.10.2022). (In Russian).

5 Mihajlova A.I. (2022) Rol' jekologicheskogo komplaensa v prirodoohrannoj dejatel'nosti juridicheskogo lica: pravovoj aspekt // *Vestnik Polockogo gosudarstvennogo universiteta. Jekonomicheskie i juridicheskie nauki*. No. 5. P. 120–125. (In Russian).

6 Kazahstan okazalsja na poslednem meste v mirovom jekologicheskom rejtinge. URL: <https://informburo.kz/novosti/nemotrya-na-mnogomilliardnye-investicii-kazahstan-na-poslednem-v-mirovom-rejtinge-po-ekologii> (data obrashheniya: 28.09.2022). (In Russian).

7 Evkova A. Zelenaja jekonomika: osobennosti, tendencii, problemy i koncepcija. Sbornik lekcii. URL: <https://www.evkova.org/zelenaya-ekonomika-osobennosti-tendentsii-problemy-i-kontsepsiya> (data obrashheniya: 25.09.2022). (In Russian).

8 Jekologicheskij komplaens: kak sistemnye instrumenty snizhajut jekologo-pravovye riski predpriyatij. URL: <https://journal.ecostandardgroup.ru/eco/praktikum/ekologicheskij-komplaens-kak-sistemnye-instrumenty-snizhayut-ekologo-pravovye-riski-predpriyatij/> (data obrashheniya: 15.09.2022). (In Russian).

9 Pozdnjakova P. (2022) Tri argumenta za jekologicheskij komplaens na predpriyatii v 2022 godu // *Jekospory. Professional'nyj zhurnal*. No. 5. P. 20–28. (In Russian).

10 Kevorkova Zh.A., Sapozhnikova N.G. (2020) Konceptual'nye polozheniya komplaens kak formy vnutrennego kontrolja v jekonomicheskix sub#ektah // *Uchet. Analiz. Audit. Accounting. Analysis. Auditing*. No. 7(2). P. 6–16. DOI: 10.26794/2408-9303-2020-7-2-6-16. (In Russian).

11 Avdijskij V.I., Bezdeneznyh V.M., Sinjavskij N.G. (2019) Sovremennye nauchnye podhody k razrabotke sistem minimizacii riskov v dejatel'nosti hozjajstvujushih sub#ektov. Monografija. Moskva: Obshhestvo s ogranichennoj otvetstvennost'ju «Nauchnyj konsul'tant». 256 p. (In Russian).

12 Careva G.R., Romanova N.K., Elagina V.B. (2018) Osobennosti risk-menedzhmenta pri razrabotke i vnedrenii sistemy menedzhmenta kachestva v organizacijah jekologobiologicheskoy napravlenosti // *Vestnik tehnologicheskogo universiteta*. V. 21. No. 1. P. 141–145. (In Russian).

13 Lysochenko A.A. (2017) Sistema strategicheskogo i logisticheskogo upravlenija v sfere obespechenija jekologicheskoi i prodovol'stvennoj bezopasnosti. Monografija / A.A. Lysochenko. Rostov n/D.: Sodejstvie – XXI vek. P. 244. (In Russian).

14 Orlova L.N. (2020) Jekologicheskij risk-menedzhment v praktike jekonomicheskoi dejatel'nosti hozjajstvennyh struktur // Internet-zhurnal «Othody i resursy». No. 2. URL: <https://resources.today/PDF/05ECOR220.pdf>. DOI: 10.15862/05ECOR220. (In Russian).

15 Golovin S.V., Lucenko M.S., Shendrikova O.O. (2021) Voprosy organizacii komplajens-kontrolja v uslovijah cifrovoj jekonomiki // Vestnik Voronezhskogo gosudarstvennogo universiteta. Serija: Jekonomika i upravlenie. No. 2. P. 15–26. URL: <https://doi.org/10.17308/econ.2021.2/3457>. (In Russian).

16 Bretschger L., Soretz S. (2022) Stranded Assets: How Policy Uncertainty affects Capital, Growth, and the Environment. Environ Resource Econ 83. P. 261–288. URL: <https://doi.org/10.1007/s10640-021-00632-3>. (In English).

17 Kort P., Lavrutich M., Nunes C. et al. (2022) Preventing Environmental Disasters in Investment under Uncertainty. Environ Resource Econ 83. P. 199–220. URL: <https://doi.org/10.1007/s10640-021-00606-5>. (In English).

18 Hovi J., Underdal A., Ward H. (2011) Potential Contributions of Political Science to Environmental Economics. Environ Resource Econ 48. P. 391–411. URL: <https://doi.org/10.1007/s10640-010-9453-7>. (In English).

19 Sandmo A. (2002) Efficient Environmental Policy with Imperfect Compliance. Environmental and Resource Economics 23. P. 85–103. URL: <https://doi.org/10.1023/A:1020236324130>. (In English).

20 Marini M.A., Tarola O., Thisse JF. (2022) When is Environmentalism Good for the Environment? Environ Resource Econ 82. P. 1–28. URL: <https://doi.org/10.1007/s10640-022-00655-4>. (In English).

А.С. КЫЗДАРБЕКОВА,*¹

М.Э.Н.

*e-mail: aset_ks@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-3923-8484

М.А. КАНАБЕКОВА,²

к.э.н., ассоциированный профессор.

e-mail: kma.2372@mail.ru

ORCID ID: 0000-0003-2392-0136

А.К. НИЗАМДИНОВА,¹

к.э.н., ст. преподаватель.

e-mail: anizamdinova@mail.ru

ORCID ID: 0000-0003-3507-5216

Б. ПОПЕСКО,³

PhD, профессор.

e-mail: popesko@utb.cz

ORCID ID: 0000-0002-7927-5597

¹Казахский национальный университет им. аль-Фараби,

г. Алматы, Казахстан

²Казахский национальный педагогический университет им. Абая,

г. Алматы, Казахстан

³Университет им. Томаша Бати,

г. Злин, Чехия

ПОНЯТИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО КОМПЛАЕНСА ПРИ ПЕРЕХОДЕ К «ЗЕЛеноЙ ЭКОНОМИКЕ» И ПУТИ ЕЕ РАЗВИТИЯ

Аннотация

В настоящее время «зеленая экономика» и «зеленая энергетика» являются мировыми трендами. Переход мира к «зеленой экономике» нельзя игнорировать. Организации, не сумевшие приспособиться к этим условиям, несут финансовые потери. Именно поэтому соблюдению природоохранных норм следует уделять особое внимание, так как риски, связанные с природоохранным законодательством, могут быть очень опасны для бизнеса. При переходе к «зеленой экономике» сохранение окружающей среды позволяет предприятиям адаптироваться к новым рыночным условиям. Соблюдение экологических норм, законов и правил позволяет добиться положительного результата в плане повышения инвестиционной привлекательности бизнеса. В настоящее время это также влияет на положение предприятий среди населения. Для организации комплексного

экологического аудита на общих предприятиях необходима интегрированная система экологического комплаенса и необходимо внедрить экологический комплаенс в управление предприятием путем создания синергии с аудитом, который должен быть реализован как процесс, сопровождающий экологический аудит. Он помогает своевременно выявить и предотвратить слабые места компании в области охраны окружающей среды и выявить экологические риски, направленные на избежание убытков при осуществлении природоохранной деятельности. Это, в свою очередь, один из путей улучшения экологической ситуации на уровне республики, когда предприятия и бизнес соблюдают природоохранное законодательство и реализуют его со своей стороны. Несмотря на отсутствие явных преимуществ, компании должны защищать окружающую среду в целях создания условий для принятия юридически обоснованных решений с перспективой на будущее. Соответствие экологическим требованиям является системным инструментом, дополняющим управление и помогающим проходить экологические аудиты на соответствующем уровне в сфере экологического менеджмента.

Ключевые слова: зеленая экономика, экологический комплаенс, природоохранное законодательство, экологический аудит, предприятия, бизнес, окружающая среда.

A.S. KYZDARBEKOVA,*¹

m.e.s.

*e-mail: aseta_ks@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-3923-8484

M.A. KANABEKOVA,²

c.e.s., associate professor.

e-mail: kma.2372@mail.ru

ORCID ID: 0000-0003-2392-0136

A.K. NIZAMDINOVA,¹

c.e.s., senior lecturer.

e-mail: anizamdinova@mail.ru

ORCID ID: 0000-0003-3507-5216

B. POPESKO,³

PhD, professor.

¹Al-Farabi Kazakh National University,

Almaty, Kazakhstan

²Abai Kazakh National Pedagogical University,

Almaty, Kazakhstan

³Tomas Bata University,

Zlín, Czech Republic

CONCEPT OF ENVIRONMENTAL COMPLIANCE IN THE TRANSITION TO THE GREEN ECONOMY AND WAYS OF ITS DEVELOPMENT

Abstract

Currently, green economy and green energy are world trends. The world's transition to a green economy cannot be ignored. Organizations that fail to adapt to these conditions face financial losses. That is why environmental compliance should be given special attention, as the risks associated with environmental legislation can be very dangerous for business. During the transition to the green economy, preserving the environment allows enterprises to adapt to new market conditions. Compliance with environmental norms, laws and regulations allows to achieve a positive result in the way of increasing the investment attractiveness of business. Currently, it also affects the status of enterprises among the population. In order to organize a comprehensive environmental audit in general enterprises, an integrated system of environmental compliance is needed and it is necessary to introduce environmental compliance into the management of the enterprise by creating synergy with the audit, which should be implemented as a process accompanying the environmental audit. It helps to timely identify and prevent weaknesses of the company in the field of environmental protection and identifies environmental risks aimed at avoiding losses during the implementation of environmental protection. This, in turn, is the way to improve the environmental situation at the level of the republic, when enterprises and businesses obey environmental legislation and implement it on their part. Despite the lack of clear advantages, companies should protect the environment because it ensures that legally sound decisions are made with a view to the future. Environmental compliance is a system tool that complements management and helps to pass environmental audits at an appropriate level in environmental management.

Key words: green economy, environmental compliance, environmental legislation, environmental audit, enterprises, business, environment.